
การพัฒนาารูปแบบการทำผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้าน
ในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม*

THE DEVELOPMENT OF A PATTERN FOR MAKING EBONY CLOTH OF
A GROUP OF HOUSEWIVES IN BAN WAT MAKLUA COMMUNITY
PHUTTHAMONTHON DISTRICT NAKHON PATHOM PROVINCE

อมรพรรณ สกุงงาม¹, สุรัตน์ พักน้อย² และ พระมหาประกาศิต ฐิติปัสสัทธิกร³

Amornpan Sakulngam¹, Surat Paknoi² and Phramaha Phrakasit Thitipassitthikorn³

¹⁻³วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹⁻³Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: atoon_project@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบการทำผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการทำผ้ามะเกลือ 2) พัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือให้ร่วมสมัย และ 3) สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ผ้ามะเกลือ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กลุ่มผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วยแม่บ้านจำนวน 15 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 10 คนที่คัดเลือกแบบเจาะจง การเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การระดมความคิด การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการฝึกอบรมร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการเล่าเรื่อง

ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการย้อมผ้ามะเกลือสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยวิธีการดั้งเดิม ได้แก่ การแช่น้ำปูนใส การหมักย้อมซ้ำ และการตากแดด 2) ได้พัฒนาลวดลายร่วมสมัยจากส่วนต่าง ๆ ของมะเกลือ เช่น ลายรัศมี ลายดาว ลายดอกไม้ ลายกันหอย และลายจุด ซึ่งสะท้อนจิตวิญญาณของชุมชนและความเคารพธรรมชาติ 3) เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ 4 ประเภท ได้แก่ กระเป๋าสะพายและกระเป๋าใส่มือถือ ชุดสตรีร่วมสมัย หมวกปักเก๋ และของใช้จากเศษผ้า เช่น ถุงใส่กุญแจและที่รองจาน ซึ่งเน้นแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน

* Received 8 June 2025; Revised 18 July 2025; Accepted 19 July 2025

งานวิจัยนี้สะท้อนว่า “ผ้ามะเกลือ” เป็นมากกว่าผลิตภัณฑ์หัตถกรรม แต่เป็นตัวแทนของภูมิปัญญา วัฒนธรรม และความยั่งยืน ซึ่งช่วยสร้างบทบาทให้ชุมชนในกระบวนการกำหนดอนาคตตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี

คำสำคัญ: ผ้ามะเกลือ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การพัฒนาผลิตภัณฑ์, การมีส่วนร่วมของชุมชน

Abstract

This research titled “Developing a Model for Makluea Fabric Production by the Housewives Group of Ban Wat Makluea Community, Phutthamonthon District, Nakhon Pathom Province” aimed to: 1) study the traditional fabric dyeing process using Makluea (*Diospyros mollis*); 2) develop a contemporary design model; and 3) add value to the fabric products. The study employed a participatory action research methodology, involving 15 community participants and 10 purposively selected key informants. Data were collected through in-depth interviews, participatory observation, brainstorming sessions, and collaborative workshops, then analyzed using content analysis and narrative inquiry.

The findings revealed that: 1) The traditional dyeing process reflected indigenous wisdom, employing simple techniques such as soaking the fabric in limewater, repeated dye fermentation, and sun-drying. 2) Five contemporary fabric patterns were developed, inspired by parts of the Makluea plant: (1) Radiance, from flower stamens; (2) Star, from sepal shapes; (3) Blossom, from cross-sectioned fruits; (4) Spiral, from tree rings; and (5) Dot, using whole fruits for imprinting. These patterns embody the community's spirit, beliefs, and reverence for nature, turning the fabric into a storytelling medium. 3) Four contemporary product lines were created: (1) shoulder bags and phone

pouches popular among urban users; (2) modernized women's clothing that retains local identity; (3) bucket hats combining global design with natural dyes; and (4) small recycled items such as key holders and placemats, promoting circular economy principles.

This study demonstrates that Makluea fabric is more than a craft—it is a cultural medium for sustainable development, community empowerment, and environmental consciousness. It revitalizes local identity and positions it with dignity on both national and global stages.

Keywords: Makluea-dyed fabric, Local Wisdom, Product Development, Community Participation,

บทนำ

บ้านวัดมะเกลือเป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติจากต้นมะเกลือ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบัน ภูมิปัญญานี้กำลังเผชิญกับปัญหาหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดและการสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชน หนึ่งในสาเหตุหลักคือการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและการผลิตสีเคมีที่เข้ามาแทนที่สีธรรมชาติที่ใช้ในอดีต สีเคมีมีข้อดีในด้านความสะดวก รวดเร็ว และราคาถูกกว่า เมื่อเทียบกับสีธรรมชาติที่ต้องใช้แรงงานมากและมีข้อจำกัดเรื่องคุณภาพสี (สมชาย, 2563) ส่งผลให้ความนิยมในการใช้สีธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกัน ทรัพยากรต้นมะเกลือซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักในการย้อมผ้าก็ลดจำนวนลง เนื่องจากขาดการปลูกทดแทนและการอนุรักษ์อย่างจริงจัง (สุภาวดี, 2562) ทำให้ภูมิปัญญาและการผลิตสีธรรมชาติในชุมชนเสี่ยงต่อการสูญหายนอกจากปัญหาด้านทรัพยากรแล้ว สีธรรมชาติยังมีข้อจำกัดในเรื่องความคงทนต่อแสงแดดและการซัก ทำให้สินค้าที่ผลิตจากสีธรรมชาติมีความทนทานต่ำกว่าสีย้อมเคมี อีกทั้งยังไม่เหมาะกับการผลิตในปริมาณมากเพื่อรองรับตลาดที่ต้องการสินค้าคุณภาพสูงและสม่ำเสมอ (วัฒนา, 2561) นอกจากนี้ การจัดการและการส่งเสริมชุมชนยังขาดการบูรณาการในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปลูกต้นมะเกลือ การผลิต การตลาด ไปจนถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (วิชาญ, 2564)

จากปัญหาที่วิเคราะห์ข้างต้น ประเด็นการวิจัยที่สำคัญจึงควรมุ่งเน้นไปที่การศึกษากระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาภูมิปัญญาการย้อมผ้าสีธรรมชาติให้เข้ากับยุคสมัย พร้อมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา นอกจากนี้ยังควรศึกษาแนวทางการพัฒนาเทคโนโลยีสีธรรมชาติให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่เหมาะสมกับความต้องการของตลาดปัจจุบัน รวมถึงการส่งเสริมบทบาทของชุมชนและเครือข่ายในด้านการบูรณาการองค์ความรู้เพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน (กาญจนา, ๒๕๖๕) โดยสรุป ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการย้อมผ้าสีธรรมชาติในชุมชนบ้านวัดมะเกลือมีรากฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติที่ลดน้อยลง ขณะเดียวกันข้อจำกัดด้านคุณภาพและการจัดการชุมชนที่ยังไม่ครบวงจรก็เป็นปัจจัยที่เร่งให้ภูมิปัญญานี้เสื่อมถอย การวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชนในระยะยาว

จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยเห็นการทำผ้ามะเกลือของชาวบ้านมาโดยตลอดและทราบถึงปัญหาว่า ชาวบ้านที่ทำสีผ้ามัดย้อมจากมะเกลือยังไม่มีความรู้และประสบการณ์ที่มากพอ ผ้าที่ออกมาจึงยังไม่ได้รับความนิยมจากท้องตลาดมากนักเพราะชาวบ้านขาดทักษะในการทำสีผ้าลวดลายต่างๆ ขาดความรู้ความเข้าใจในการประยุกต์ลวดลายจากการย้อมผ้า ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่าการให้ความรู้และการปฏิบัติจริงของชาวบ้านจึงจะทำให้ชาวบ้านมีการพัฒนารูปแบบในการทำผ้ามะเกลือ และการนำวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ร่วมกับมะเกลือ รวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ของผ้ามะเกลือในกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมเพื่อนำไปสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น การนำผ้ามัดย้อมและผ้าพิมพ์ลายใบมะเกลือและใบไม้อื่นๆ มาทำเป็น เสื้อ กระเป๋า เป็นต้น โดยสามารถสร้างรายได้ให้กับแม่บ้านภายในชุมชน นอกเหนือจากประโยชน์ที่ได้จากการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์แล้ว ยังเป็นการยกระดับมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร โดยมุ่งหวังให้กลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ มีส่วนร่วมกันสร้างมาตรฐานสำหรับผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนเองให้เป็นที่ยอมรับและสามารถเผยแพร่ให้กับชนรุ่นหลังได้รู้ถึงความเป็นมาของการแปรรูปผ้ามะเกลือที่เป็นภูมิปัญญาที่สำคัญของชุมชนด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการทำผ้ามะเกลือ ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม.
2. พัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม.
3. เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามะเกลือ ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม.

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) โดยผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 4 กระบวนการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart ประกอบด้วยการวางแผน (Planning) การปฏิบัติตามแผน (Action) การสังเกตผล (Observation) และการสะท้อนผล (Reflection) โดยผู้วิจัยได้ปรับขั้นตอนการวางแผน ออกเป็นขั้นตอนการเตรียมการและการวางแผน เพื่อจำแนกภารกิจในการทำงานในพื้นที่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยก่อนแล้ว จึงได้จัดทำขั้นตอนการดำเนินงานของรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระยะ คือ 1) ระยะเตรียมการ (Pre-Research) 2) ระยะการวางแผน (Planning) 3) ระยะการปฏิบัติตามแผน (Action) 4) ระยะการสังเกตผลการนิเทศติดตามสนับสนุนการดำเนินงาน (Observation) และ 5) ระยะสะท้อนผล (Reflection) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research-PAR) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คือ กลุ่มที่ 1 ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 4 คน

กลุ่มที่ 4 ประชาชนชาวบ้านด้านภูมิปัญญาการทำผ้ามะเกลือ จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 5 ตัวแทนกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ จำนวน 10 คน

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจงโดยเป็นตัวแทนกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ จำนวน 10 คน (Purposive sampling) ผู้ร่วมในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus

Group Discussion) และกลุ่มผู้เข้าร่วมปฏิบัติการ เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 10 คน

ผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยมีกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดมะเกลือเป็นกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการวิจัย ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

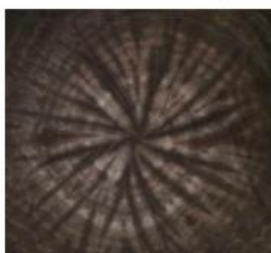
1. กระบวนการทำผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนโดยแม่บ้านได้ร่วมกันค้นหาภูมิปัญญาผ้ามะเกลือ ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นมะเกลือ ชาวบ้านแต่เดิมนำมาใช้ย้อมหม้อมผ้า ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ หลังจากความเจริญเข้ามาในชุมชนทำให้ภูมิปัญญาเริ่มหายไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมภูมิปัญญาในกระบวนการทำผ้ามะเกลือ มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การคัดเลือกวัตถุดิบ ทั้งชนิดของผ้าและส่วนของต้นมะเกลือ การเตรียมวัตถุดิบ โดยนำผลมะเกลือมาหั่นหรือทุบให้หยาบ แล้วต้มด้วยน้ำจนได้สี การย้อมผ้าแบบซ้ำหลายรอบ เพื่อให้สีดำติดแน่น และสม่ำเสมอ การใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์ ทั้งในเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ เช่น การจำหน่ายเป็นของที่ระลึกหรือผลิตภัณฑ์ชุมชน จากการร่วมค้นหาภูมิปัญญาได้เห็นว่า การทำผ้ามะเกลือสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาอาชีพของกลุ่มแม่บ้านที่ว่างงานให้มีรายได้เสริม และสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งยังช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนที่ได้เรียนรู้และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง ทั้งนี้ “ผ้ามะเกลือ” ไม่ใช่เพียงผ้าธรรมดาที่ผ่านการย้อมจากต้นไม้พื้นบ้านเท่านั้น แต่เป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และต่อยอดสู่อนาคต ทั้งในเชิงวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2. การพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ในการพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้ร่วมปฏิบัติการกับกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านวัดมะเกลือ ในการค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชน คือ “มะเกลือ” ภูมิปัญญาวัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์จากมะเกลือ คือการทำผ้าย้อมผ้ามะเกลือ นำมาสู่การออกแบบลายผ้าใหม่ๆ ทดลองผลิต ออกมาเป็นลายผ้าจนเป็นที่พอใจของกลุ่ม เพราะลายผ้าทุกลายสะท้อนให้เห็นความโดดเด่นของมะเกลือ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกรักชุมชน ห่วงแหนภูมิปัญญา และเกิดกลุ่มอนุรักษ์มะเกลือขึ้น ในส่วนการพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ นั้น ได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาให้ชุมชนได้ทดลอง คือ เมื่อร่วมกันค้นหาจุดเด่นของมะเกลือที่จะนำมาเป็นลายผ้า ได้มีการออกแบบโดยผู้วิจัยมีองค์ความรู้เดิมในการทำลายผ้าแบบต่างๆ จึงได้ร่วมกับกลุ่มแม่บ้านทดลองพัฒนาลายผ้ามะเกลือ ผลสำเร็จได้ลายผ้าแบบใหม่ที่สะท้อนความเป็นมะเกลือ ออกมา 5 แบบ คือ

แบบที่ 1 ลายรัศมี (เป็นรูปแบบ
จากลายเกรตดอกมะเกลือ)

มีลักษณะเป็นจุดศูนย์กลางที่แผ่รัศมี
ออกไป เหมือนเกรตดอกมะเกลือ สื่อ
ถึงพลังงานและความมีชีวิตชีวา

แบบที่ 2 ลายดาว (เป็นรูปแบบ
จากกลีบเลี้ยงดอกมะเกลือ)

ได้แรงบันดาลใจจากกลีบแฉก
ของดอกมะเกลือ ลวดลายมี
ลักษณะคล้ายดวงดาว ดุจมีมิติ
แปลกตา

แบบที่ 3 ลายดอกไม้ (เป็นรูปแบบ
จากลายลูกมะเกลือผ่าซีก)

สะท้อนโครงสร้างภายในของผล
มะเกลือเมื่อถูกผ่าครึ่ง ทำให้เกิด
ลวดลายคล้ายดอกไม้ มีความงดงาม
เฉพาะตัว

แบบที่ 4 ลายกันหอย (เป็น
รูปแบบจากวงปีแก่นต้นมะเกลือ)

ได้แรงบันดาลใจจากวงปีที่ปรากฏเมื่อ
ไม้ต้นมะเกลือหักลง ลายที่ได้คล้ายกัน
หอย สื่อถึงกาลเวลาและการเติบโต

แบบที่ 5 ลายจุด (เป็นรูปแบบจากผล
มะเกลือ)

ใช้ผลมะเกลือจริงในการมัดผ้า สร้าง
ลวดลายกลม ๆ ซ้ำกันไปบนผืนผ้า
โดยมีทั้งแบบใช้ลูกจริงมัดและแบบจับ
ผ้ารวบเอง

ชุดภาพที่ 1 แบบลายผ้าจากมะเกลือ

(อมรพรรณ สกุลงาม และคณะ, 2568)

3. การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มแม่บ้านชุมชนวัดมะเกลือที่เข้าร่วมปฏิบัติการวิจัย โดยได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนอำเภอพุทธมณฑล วิทยาลัยการจัดการอุตสาหกรรมบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา วิทยาเขตนครปฐม และคณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ศาลายา ในการสนับสนุนองค์ความรู้ และสิ่งจำเป็นต่าง อุปกรณ์ เครื่องมือ และการรับรองคุณภาพ เพื่อร่วมกันสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามะเกลือ โดยเริ่มต้นจากการสร้างความตระหนักรู้ร่วมกัน “มองเห็นคุณค่าในสิ่งที่เคยชิน คือ มะเกลือ” ประยุกต์ภูมิปัญญากับนวัตกรรมที่ทันสมัยต่อยอดสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ โดยเน้นการออกแบบร่วมสมัย การเล่าเรื่อง (Storytelling) และการตอบโจทย์วิถีชีวิตของผู้บริโภคยุคใหม่ ซึ่งในช่วงที่ดำเนินการวิจัยกลุ่มแม่บ้านสามารถออกแบบและผลิตผลงานจากผ้าย้อมมะเกลือ ที่พร้อมส่งต่อตลาดต่อไป ประกอบด้วย 4 รูปแบบ คือ

1) กระเป๋าสะพาย และกระเป๋าใส่มือถือ

ได้รับแรงบันดาลใจจากการนำเครื่องแต่งกายไทยดั้งเดิมมาปรับให้เข้ากับยุคสมัย โดยใช้ผ้ามะเกลือซึ่งมีสีเข้มและลวดลายเป็นเอกลักษณ์ ชุดเหล่านี้ไม่เพียงเป็นสินค้าแฟชั่น แต่ยังเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมในอดีต

2) ชุดสตรี

เป็นผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นเพื่อตอบโจทย์วิถีชีวิตคนเมืองในยุคปัจจุบัน ที่นิยมกระเป๋าขนาดเล็ก พกพาสะดวก

3) หมวกบังแดด

ผสมผสานกับสีล้นธรรมชาติจากมะเกลือ หมวกบังแดดจึงเป็นอีกหนึ่งสินค้าที่ยกระดับผ้ามะเกลือสู่ตลาดแฟชั่น และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนได้อย่างมีนัยสำคัญ

4) ผลิตภัณฑ์จากเศษผ้า

เพื่อใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เศษผ้าย้อมมะเกลือที่เหลือจากการตัดเย็บจึงถูกนำมาแปรรูปเป็นของใช้ในชีวิตรประจำวัน โดยเน้นแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน

ชุดภาพที่ 2 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากลายผ้าจากมะเกลือ

(อมรพรรณ สกุลงาม และคณะ, 2568)

จากการดำเนินการวิจัย ผลลัพธ์ของการสร้างมูลค่าเพิ่มในครั้งนี้ ไม่ได้สะท้อนเพียงแค่ว่าราคาของผลิตภัณฑ์ที่เพิ่มขึ้น แต่ยังรวมถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น และพลังของการพึ่งพาตนเองของชุมชนบ้านวัดมะเกลือ แม่บ้านในชุมชนสามารถก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ผลิตสินค้าทำมือที่มีเอกลักษณ์ และสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าของผลิตภัณฑ์จากรากเหง้าทางวัฒนธรรมได้อย่างน่าชื่นชม เป็นแบบอย่างของการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ที่ใช้ทุนวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และความร่วมมือของคนในชุมชนเป็นแรงขับเคลื่อนหลัก ผลิตภัณฑ์ที่ได้ไม่เพียงแต่มีคุณภาพและความงามเชิงศิลปะ แต่ยังเต็มเปี่ยมด้วยเรื่องราวที่มีชีวิต ซึ่งสามารถส่งต่อคุณค่าของชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ไปสู่ผู้คนในเมืองและต่างประเทศได้อย่างน่าภาคภูมิใจ

อภิปรายผล

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการทำผ้ามะเกลือของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยใช้เทคนิคการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Workshop) ซึ่งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ พัฒนาวัตถกรรม และสร้างคุณค่าใหม่จากทุนทางวัฒนธรรมเดิมของตนเอง ผลการวิจัยสามารถสรุปอภิปรายได้ตามประเด็นสำคัญ ๓ ด้าน ดังนี้

5. กระบวนการทำผ้ามะเกลือ อนุรักษ์ภูมิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติจากการศึกษาพบว่า การทำผ้ามะเกลือเป็นภูมิปัญญาที่มีรากฐานลึกซึ้งในวิถีชีวิตของชาวบ้านวัดมะเกลือในอดีต โดยอาศัยต้นมะเกลือ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น มาใช้ในกระบวนการย้อมผ้าให้ได้สีดำธรรมชาติที่คงทนและมีกลิ่นหอมอ่อน ๆ มีวิธีการเริ่มจากการคัดเลือกวัตถุดิบ ประกอบด้วย ผ้าจากเส้นใยธรรมชาติ และ ผลมะเกลือ การเลือกใช้ผ้าเส้นใยธรรมชาติ ซึ่งเป็นเส้นใยที่สามารถดัดสีจากการย้อมได้ง่ายการย้อมด้วยน้ำต้มผลมะเกลือ การย้อมซ้ำหลายรอบเพื่อความสม่ำเสมอ และการใช้เทคนิคที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ “น้ำปูนใส” เป็นสารช่วยติดสี สอดคล้องกับ กนกวรรณ ยันตบุศย์และเกริกพล จำสมศรี (2563) ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาเรื่องการพัฒนาการย้อมสีผ้าเส้นไหมจากผลมะเกลือโดยการ

ปรับปรุงพื้นผิว ผลการวิจัยพบว่า การใช้สารช่วยติดสีในการย้อมมะเกลือในกระบวนการย้อมสีดำเส้นไหมจากผลมะเกลือตามภูมิปัญญาท้องถิ่น อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และ พัฒนาการย้อมสีดำเส้นไหม โดยวิธีการปรับปรุงเส้นไหมด้วยพอลิเอทิลีนอิมิน (PEI) ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษา 1) ระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการดูดซับ PEI บนเส้นไหมเลือกกำหนดเวลา 3 6 12 และ 24 ชั่วโมง ที่ความเข้มข้นของ PEI เท่ากับ 1.0g/l 2) ศึกษาการทดสอบความคงทนของสีต่อเหงื่อ และ 3) ศึกษาผลของการตกสีของเส้นไหม ผลการวิจัยพบว่า ระยะเวลาที่เหมาะสมสำหรับการดูดซับ PEI บนเส้นไหม คือ 12 ชั่วโมง ร้อยละการดูดซับ เท่ากับ 69.62 ± 8.6 เมื่อนำเส้นไหมที่ผ่านการปรับปรุงพื้นผิวมาย้อมสีจะได้เฉดสีเทาถึงดำย้อมซ้ำเพียง 4 ครั้ง เส้นไหมมีความคงทนต่อเหงื่อในระดับคุณภาพดีมาก (4-5) และการตกสีของเส้นไหมในระดับต่ำ จุดเด่นของงานวิจัยนี้คือ สามารถลดระยะเวลาการย้อมเส้นไหมสีดำจากผลมะเกลือให้มีระยะเวลาน้อยลง

2.การพัฒนาารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ เชื่อมโยงศิลปะ ธรรมชาติ และจิตวิญญาณ อีกประเด็นสำคัญที่สะท้อนจากงานวิจัย คือ การพัฒนาลวดลายผ้ามะเกลือ ซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์และสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน ผลการพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือจำนวน 5 แบบ ได้แก่ ลายเกสรดอกมะเกลือ ลายกลีบเลี้ยงดอกมะเกลือ ลายผลมะเกลือผ่าซีก ลายวงปัดนมมะเกลือ และลายลูกมะเกลือ ซึ่งใช้วิธีในการทำลวดลายสอดคล้องกับ ชุตินา งามพิพัฒน์ (2562) ที่ศึกษาเรื่องการออกแบบลวดลายเทคนิคการมัดย้อม และย้อมด้วยสีจากธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่าการออกแบบลวดลายด้วยเทคนิคการมัดย้อม การมัด การพับ การม้วนโดยใช้เทคนิคการมัดย้อมที่ทำให้เกิดลวดลายและการออกแบบลวดลายพื้นฐานด้วยเทคนิคการมัด เทคนิคการพับ เทคนิคการม้วน ซึ่งเทคนิคการมัดลวดลายที่มีลักษณะคล้ายกัน การพัฒนาลวดลายเหล่านี้ไม่เพียงเพิ่มมิติความงามให้กับผืนผ้า แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเรื่องราวและคุณค่าทางจิตวิญญาณของท้องถิ่น อาทิ ความเชื่อว่ามีมะเกลือสามารถปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย และนำพาโชคลาภ ความเชื่อนี้สอดคล้องกับ สุวรินทร์ ไม้ดี (2567) รวบรวมเรื่องราวและความเชื่อเกี่ยวกับไม้มะเกลือ โดยกล่าวถึงความเชื่อในวัฒนธรรมไทยและเอเชียว่าไม้มะเกลือเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังปกป้อง ป้องกันสิ่งชั่วร้าย เสริมความมั่นคง และนำพาโชคลาภ ด้วยเหตุนี้ ผลงานที่ได้จึงมิใช่เพียงผ้าหัตถกรรมธรรมดา แต่เป็นงานศิลปะที่มีความหมาย มีชีวิต และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านและเยาวชน ได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์

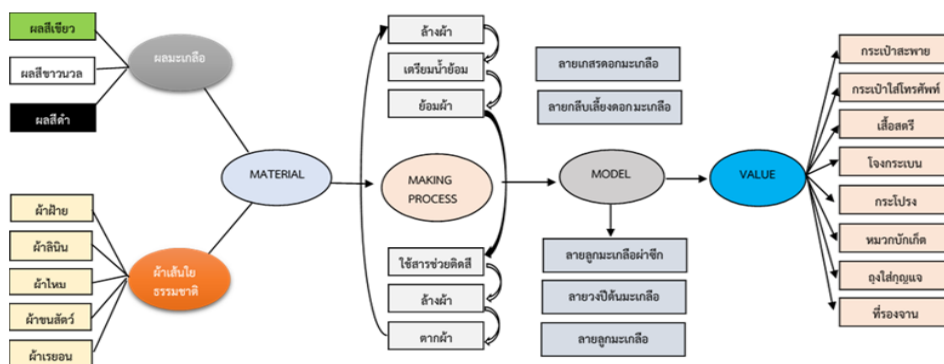
และเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ ซึ่งช่วยสร้างความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรมของตนเอง

3.การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้ามะเกลือ ผสานภูมิปัญญาและนวัตกรรมเพื่อเศรษฐกิจชุมชน ประเด็นสุดท้ายที่สำคัญ คือ การพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผ้ามะเกลือ โดยการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ตอบโจทย์ผู้บริโภคยุคปัจจุบัน เช่น กระเป๋าสะพาย หมวก บั๊กเก็ต ชุดสตรี และผลิตภัณฑ์จากเศษผ้า สอดคล้องกับงานวิจัย กัลยวรรณ สาสิวรรณ (2561) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือ เชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ จากการวิจัยพบว่า ผ้าที่ผ่านการย้อมด้วยผลมะเกลือวันที่ 1 ได้สีน้ำตาลอ่อน วันที่ 2 ได้สีน้ำตาลเข้ม วันที่ 3 ได้สีน้ำตาลเทาอ่อน วันที่ 4 ได้สีเทาอ่อน วันที่ 5 ได้สีเทาดำเข้ม วันที่ 6 ได้สีดำ และวันที่ 7 ได้สีดำเข้ม สามารถนำไปออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่ 1) เสื้อรูปแบบสมัยใหม่ 2) กระโปรงทำงานทรงเอ/กระโปรงยาวผู้หญิง 3) กระเป๋าถือผู้หญิง 4) ยาม 5) ผ้าคลุมไหล่ และ 6) ชุดกระโปรงผู้หญิง จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่นอกเหนือจากรูปแบบเดิมของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือที่มีรูปแบบเดิมคือเสื้อย้อมด้วยผลมะเกลือแบบเดิม แต่จากการประยุกต์ผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการย้อมจากเดิมคือใช้ระยะเวลาเกือบเดือนเป็นหนึ่งสัปดาห์ เพื่อผลิตให้ทันตามความต้องการของตลาด และสามารถนำมาออกแบบให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่จากเดิม กลุ่มทอผ้าสามารถนำแนวความคิดนี้จากข้อเสนอแนะจากผู้ประกอบการและประชาชนทั่วไปนำไปประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่น่าสนใจและเพิ่มมูลค่าของผ้าไหมย้อมด้วยผลมะเกลือมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ กระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มไม่ได้จำกัดเพียงการแปรรูปสินค้า แต่ยังรวมถึงการ “เล่าเรื่อง” (Storytelling) ซึ่งสื่อถึงรากเหง้า ภูมิปัญญา และการใช้ชีวิตของคนในชุมชน ผ่านผืนผ้าที่ผลิตจากวัตถุดิบธรรมชาติในท้องถิ่น กระบวนการนี้ไม่เพียงแต่ส่งเสริมรายได้ให้แก่กลุ่มแม่บ้าน แต่ยังสร้างการรับรู้และการยอมรับในวงกว้างต่อคุณค่าของผลิตภัณฑ์ผ้ามะเกลือในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพเชิงเศรษฐกิจในระดับประเทศและสากล อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างของการใช้ “ทุนวัฒนธรรม” เป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีรากฐานจากความร่วมมือ ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง การออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่

ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคยุคปัจจุบัน และการใช้การเล่าเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มคุณค่าและความน่าสนใจ

องค์ความรู้ใหม่

ในการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การย้อมผ้าด้วยสีจากธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาอย่างยาวนานในสังคมไทย โดยเฉพาะการใช้ผลมะเกลือ ในการย้อมผ้า ซึ่งให้สีโทนเข้มและคงทน นับเป็นอีกหนึ่งทางเลือกในการสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ ของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ อำเภอฟุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการทำผ้ามะเกลือ การพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ และแนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อให้กลุ่มแม่บ้านมีบทบาทในการเรียนรู้ ทดลอง และปรับปรุงกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยนำองค์ความรู้มาสร้างเป็นรูปแบบที่เรียกว่า ๓MV โมเดล ซึ่งมาจากคำ ๔ คำ ในภาษาอังกฤษ M = Material คือ วัตถุดิบ หมายถึง การคัดเลือกวัตถุดิบในการทำผ้ามะเกลือ M = Making Process คือ กระบวนการทำ หมายถึง กระบวนการทำผ้ามะเกลือ มะเกลือ M = Model คือ รูปแบบ หมายถึงการพัฒนารูปแบบการทำผ้ามะเกลือ V = Value คือ การสร้างมูลค่า หมายถึงการสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์จากผ้ามะเกลือ

ภาพที่ 3 องค์ความรู้ใหม่

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ภาครัฐควรมีนโยบายส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เช่น การตั้งศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมเกลือ” ในชุมชน เพื่อเป็นพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้รุ่นต่อรุ่น โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง สนับสนุนการปลูกและอนุรักษ์พันธุ์มะเกลืออย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการกับโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชในพื้นที่ จัดให้มีงบประมาณสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในระยะยาว เช่น การพัฒนาเทคนิคย้อมผ้าที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

2. ควรยกระดับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเกลือสู่ตลาดวัฒนธรรม กลุ่มแม่บ้านสามารถใช้ผลจากงานวิจัยในการพัฒนาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดวัฒนธรรม เช่น การออกแบบสินค้าแฟชั่นร่วมสมัยที่ใช้ลวดลายดั้งเดิม เทคนิคการย้อมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และการบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนเรื่องราวของชุมชน ทั้งนี้ควรใช้กลยุทธ์ “การเล่าเรื่อง” (Storytelling) เป็นหัวใจในการสร้างแบรนด์ผ้าไหมเกลือให้แตกต่างจากผลิตภัณฑ์ทั่วไป

3. ควรมีการศึกษารูปแบบโครงสร้างการจัดการภายในกลุ่มแม่บ้าน เช่น ระบบบัญชี การแบ่งบทบาทหน้าที่ การตัดสินใจร่วมกัน การจัดการทรัพยากรบุคคลและรายได้ เพื่อวางระบบการทำงานแบบสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชนที่มีประสิทธิภาพ รองรับการขายตัวของธุรกิจ และป้องกันปัญหาความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากการเติบโตอย่างรวดเร็ว

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ยันตบุศ และ เกริกพล จำสมศรี. (2563). *การพัฒนาการย้อมสีผ้าไหมเส้นใหม่จากผลมะเกลือโดยการปรับปรุงพื้นผิว*. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน, นครราชสีมา.
- กาญจนา. (2565). นวัตกรรมสัตรีธรรมชาติและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารนวัตกรรมท้องถิ่น*, 5(3), 12-17.

- กัลยวรรณ สาสีวรรณ. (2561). การประยุกต์ภูมิปัญญาการย้อมผ้าไหมด้วยผลมะเกลือเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดศรีสะเกษ. ใน *รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*.
- ชุติมา งามพิพัฒน์. (2562). การออกแบบลวดลายเทคนิคการมัดย้อม และย้อมด้วยสีจากธรรมชาติ: กรณีศึกษากลุ่มตัวอย่างนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนมัธยมปทุมมาวาส เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์*, 246–265.
- สมชาย. (2453). *การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและผลกระทบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาวดี. (2562). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านวัดมะเกลือ. *วารสารวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*, 14(2), 45–59.
- สุรินทร์ ไม้ดี. (2567). *เรื่องราวและความเชื่อ*. เชียงใหม่: สถาบันภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา.
- วิชาญ. (2564). *การจัดการชุมชนและเศรษฐกิจสร้างสรรค์: กรณีศึกษาชุมชนบ้านวัดมะเกลือ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชุมชนยั่งยืน.
- วัฒนา. (2561). คุณภาพและความทนทานของสีธรรมชาติในงานหัตถกรรม. *วารสารอุตสาหกรรมหัตถกรรม*, 8(1), 33–40.